

اقتصاد مقاومتی و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

محسن عزیزی^{۱*}

حسین حسنزاده^۲

چکیده

هدف: در گفتمان نوین امنیت ملی، در عصر کنونی شاهد شکل‌گیری وجوه نرم امنیت مدرن، افزون بر وجه سنتی آن هستیم زیرا در نگرش نوپدید، رویکرد ایجابی و چند وجهی در حوزه‌های امنیت شکل گرفته است. اندیشمندان مکتب کپنهاگ، برای نخستین بار مفهومی نو از امنیت ارائه دادند که بر ابعاد پنجگانه از جمله بُعد اقتصادی استوار است. بر همین مبنا است که دولتمردان آمریکایی برای ضربه‌زدن به امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، لزوماً به دنبال جنگ نظامی نیستند بلکه جهت‌گیری اصلی آنها بر تهدید نرم، به‌ویژه بُعد اقتصادی است. بر این اساس، سیاست اقتصاد مقاومتی رویکردی برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی و راهبردی امنیت ساز است. مقاله پیش‌رو با هدف کشف ابعاد تأثیرگذار اقتصاد مقاومتی بر امنیت ملی، به اولویت‌بندی شاخص‌های اقتصاد تحت تحریم پرداخته است

روش‌شناسی پژوهش: روش پژوهش تلفیقی و آمیخته (کمی و کیفی) بوده و جهت وزن‌دهی و تعیین درجه اهمیت شاخص‌ها استفاده شده است

یافته‌ها: بر اساس مطالعات و بررسی‌های صورت گرفته، می‌توان گفت که اقتصاد مقاومتی دارای ابعاد و مفاهیم گسترده‌ای بوده و نیز می‌توان بر اساس دیدگاه‌های مختلف، شاخص‌های متفاوتی را به‌عنوان شاخص و معیار اثرگذاری بر امنیت ملی تعریف کرد. اما شش شاخص و معیار اصلی و مهم در این پژوهش احصا شد.

نتیجه‌گیری: نتیجه پژوهش نشان داد که شفاف‌سازی و سالم‌سازی اقتصاد کشور، مردمی کردن اقتصاد کشور، پالایش قوانین موجود و وضع مقررات جدید، اجرای بودجه‌ریزی عملیاتی، اقدامات رسانه‌ای برای تبدیل مسئله اقتصاد مقاومتی به گفتمان ملی، اصلاح رویه‌های مالی از مهمترین شاخص‌های اقتصاد مقاومتی به منظور ارتقای امنیت ملی کشور است.

کلیدواژه‌ها: امنیت ملی، اقتصاد مقاومتی، جمهوری اسلامی ایران، قدرت نرم

Email: edris127@yahoo.com

۱- محقق و پژوهشگر حوزه علوم سیاسی و اقتصاد
سیاسی، رئیس اداره در وزارت اقتصاد - سازمان گمرک
ج.ا.ا (نویسنده مسئول)

Email: hassanzadeh.1391@gmail.com

۲- استادیار دانشگاه جامع امام حسین(ع)

تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۲/۲۵

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۸/۱۴

مقدمه

پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷، نه تنها منجر به سقوط شاه در ایران شد، بلکه ساختار امنیتی منطقه را نیز به طور کامل دگرگون ساخت. امنیت نسبی منطقه حساس خلیج فارس، تا قبل از انقلاب اسلامی، با ایفای نقش مکمل ایران و عربستان سعودی حفظ می‌شد. آن امنیت نسبی هم البته به صورت نظام یافته‌ای، توسط ایالات متحده آمریکا و بر اساس قاعده دو ستونی مشروعیت می‌یافت. بنابراین، غربی‌ها و در رأس آنها آمریکا، وقوع انقلاب اسلامی و تأثیرات ناشی از آن را برای منافع غرب، شامل: نفت و ثبات کشورهای مرتجع منطقه، به عنوان خطری علیه نظم جهانی قلمداد می‌کردند و چنین باور داشتند که مقابله با آن با استفاده از زور و کلیه ابزار و وسایل مورد نیاز، نه تنها ضروری بلکه اجتناب‌ناپذیر می‌نماید (درودیان، ۱۳۷۹: ۱۶). در دو دهه‌ی پایانی قرن بیستم به بعد، جمهوری اسلامی ایران به عنوان یکی از اجزای حوزه تمدن شرق به طور کلی و حوزه تمدن نوین اسلامی به طور اخص، میراث‌دار هنجارهای اعتقادی، فرهنگی و رفتاری ویژه‌ای است. بنابراین در این چند دهه همواره از سوی رقبای و دشمنان منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، در معرض انبوهی از تهدیدات در سطوح فروملی، ملی و فراملی قرار گرفته است. آنچه بیش از هر چیز دیگر برای تأمین امنیت ملی کشور لازم به نظر می‌رسد توجه ویژه به شناسایی و احصای تهدیدات امنیت ملی کشور و تلاش در جهت مقابله با این تهدیدات است و با توجه به محدودیت زمان و منابع مالی و انسانی برای مقابله با این تهدیدات، اولویت‌بندی دقیق تهدیدات اهمیت دارد. در چهار دهه‌ی گام نخستین انقلاب اسلامی، رهبری دایمانه و عالمانه‌ی امام خمینی (ره)، امام خامنه‌ای و رشادت‌های رزمندگان اسلام در طول ۸ سال دفاع مقدس، در کنار تجربه‌های شکست خورده استکبار جهانی به سرکردگی آمریکایی‌ها در عراق، افغانستان و لبنان نشان داد که نمی‌توان جمهوری اسلامی ایران را از طریق زور و جنگ نظامی شکست داد. بنابراین امروزه دشمنان ملت ایران با تغییر راهبرد نظامی، تلاش دارند با اخلاف در امنیت ملی و به ویژه بعد اقتصادی امنیت کشور، اقدام کنند و برای مقابله و مهار انقلاب اسلامی ضربه زدن به امنیت ملی با سلاح اقتصادی و سلاح فرهنگی را برگزیده‌اند.

اقتصادهایی که بر پایه یک محصول قرار دارند بسیار آسیب‌پذیر بوده و با اندک نوسانات اقتصادی و یا کاهش تقاضا برای تک محصول کشور، اقتصاد سریعاً و شدیداً دچار مشکل شده و درآمدها و منابعش دچار نقصان می‌شود. تولیدکنندگان تک محصولی (واحدی) محصولات خود را بر حسب سفارش تولید می‌کنند (محسنی زوزی و صادق‌وند، ۱۳۹۶: ۴۸). اقتصاد ایران مانند اکثر کشورهای صادرکننده نفت به دلیل وابستگی زیاد به این محصول نسبت به نوسانات قیمت نفت به شدت آسیب‌پذیر است. همچنین به دلیل اهمیت درآمدهای نفتی در تولید ناخالص داخلی کشورهای صادرکننده نفت، نوسانات قیمت این ثروت خدادادی و تغییر در میزان درآمدهای آن می‌تواند موجب بی‌ثباتی در متغیرهای کلان اقتصادی شده و وضعیت تومی در این کشورها را دچار تغییر و تحول نماید. بنابراین:

«کاهش وابستگی به نفت یکی از الزامات اقتصاد مقاومتی است. این وابستگی، میراث شوم صد ساله‌ی ماست. ما اگر بتوانیم از همین فرصت که امروز وجود دارد، استفاده کنیم و تلاش کنیم نفت را با

فعالیت‌های اقتصادی درآمدزای دیگری جایگزین کنیم، بزرگترین حرکت مهم را در زمینه‌ی اقتصاد انجام داده‌ایم» (بیانات رهبر معظم انقلاب در حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۲/۰۱/۰۱).

در سال‌های اخیر با تشدید تحریم‌های غرب علیه جمهوری اسلامی ایران به بهانه‌ی متوقف کردن برنامه‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران، واژه اقتصاد مقاومتی به‌عنوان راهبرد اصلی ادبیات اقتصادی کشور مطرح و متناسب با شرایط اقتصاد کشور مورد بحث قرار گرفته است. در این انگاره‌ی توسعه‌یافتگی، نگرش مقاومتی و شعب‌ابی‌طالبی هرگز مطمئن نظر اقتصاد مقاومتی نیست بلکه اقتصاد مقاومتی فرآیندی نظام‌مند و بنیادمحور است که در آن تهدیدها به فرصت‌ها بدل شده و طی آن توسعه‌ی اقتصادی، مبتنی بر پیشرفت عدالت‌محور و ضربه‌ناپذیری در برابر تکانه‌های اقتصادی دشمنان و رقبا محقق خواهد شد.

«اقتصاد مقاومتی، یعنی آن اقتصادی که به یک ملت امکان می‌دهد و اجازه می‌دهد که حتی در شرایط فشار هم رشد و شکوفایی خودشان را داشته باشند. یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تضمین‌کننده رشد و شکوفایی یک کشور باشد» (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار دانشجویان، ۹۱/۵/۱۶).

همان‌طور که در تعریف مشاهده می‌شود رهبر معظم انقلاب هدف اصلی از چنین اقتصادی را مقاومت در برابر فشارها و تهدیدات بیان می‌کنند. چنین هدفی مستلزم یک برنامه‌ی طولانی مدت و عمیق است تا بتواند در برابر تهدیدات در هر زمان پاسخ درخور دهد و ضعیف و شکننده عمل نکند. به‌عبارت دیگر این الگوی مقاومتی و در عین حال غیر ریاضتی، باید بتواند به ایمن‌سازی در برابر تحریم‌ها، کنش هوشمندانه در برابر تغییرات محیطی، فنریت و انعطاف‌پذیری بازار کسب و کار، افزایش فضای رقابتی و حضور در عرصه‌های اقتصادی، تسهیل جذب سرمایه و دانش مهارت‌محور و فناوری، حمایت از محصول و تولید بومی، بی‌اعتنایی به اقتصاد دولتی از طریق میدان دادن به حوزه‌های خصوصی و... منجر شود. در حقیقت اقتصاد مقاومتی به‌عنوان الگوی اقتصادی بومی و علمی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی زمینه توسعه اقتصادی را آماده می‌نماید. به‌عبارتی اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی می‌تواند موجب کاهش ضربه‌پذیری اقتصاد کشور و ارتقای امنیت ملی در آینده شود (رودری و قاسمی، ۱۳۹۶: ۴). همان‌گونه که بیان شد، اهمیت جنبه نظامی امنیت ملی در دوران معاصر به تدریج کاهش یافته و جنبه‌های دیگر، به‌خصوص بعد اقتصادی امنیت ملی، اهمیت یافته است بنابراین حفظ و حراست از امنیت ملی کشور و ارتقای آن رابطه تنگاتنگی با اقتصاد و به‌ویژه اقتصاد مقاومتی دارد. لذا این سؤال مطرح می‌شود که سیاست اقتصاد مقاومتی چگونه و از چه راه‌هایی می‌تواند بر امنیت ملی کشور اثرگذار باشد؟

پیشینه پژوهش

با عنایت به اینکه اهمیت و ضرورت استحکام مبانی امنیت ملی در هر نظامی به‌ویژه جمهوری اسلامی ایران، از اصول بدیهی و راهبردی به حساب می‌آید، احصای شاخص‌ها و ابعاد پایدارساز امنیت نیز به طریق اولی از اهمیت فراوانی برخوردار است. رویه‌ی سنتی بر جنبه‌ی نظامی تولید امنیت اتکا دارد اما امروزه مبانی

این حوزه در مکاتب مختلف تغییر کرده است. نخستین بار محققانی از مکتب مطالعات امنیتی کپنهاگ به این نتیجه رسیدند که شاخص‌های پایدارسازی امنیت ملی و بین‌المللی در جهان جابه‌جا شده و ابعاد مقاوم ساز امنیت ملی دستخوش جابجایی و صعود و نزول در درجه‌ی اهمیت شده‌اند. مکتب کپنهاگ^۱ یک مکتب فکری در مطالعات امنیتی است که برای اولین بار بیل مک سوئینی^۲ بر آثار و نقطه نظرات باری بوزان^۳، ویور^۴ و دوویلده^۵ و دیگران به کار برده است (عبداله خانی، ۱۳۸۲: ۱۳۱). به تعبیر باری بوزان، برای چند بُعدی بودن امنیت بایستی تأثیر فرهنگ، جغرافیای محیط زیست، تمدن و مذهب و از همه مهم‌تر هویت را فهمید. باری بوزان، امنیت تک بُعدی را زیر سؤال برده و آن را به پنج بخش نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی گسترش داده است (بوزان، ۱۹۹۸: ۴۰۵). جهان آرمانی، جهانی نیست که در آن هر کس موفق شود به امنیت دست یابد، بلکه جهانی است که در آن دیگر نیازی به گفت‌وگو و بحث بر سر امنیت نباشد (ابراهیمی، ۱۳۸۶: ۴۴۵). به تعبیر بوزان هدف از مفهوم گسترده امنیت، کاهش گرایش نظامی از طریق تعمیم دستور کار امنیت به سایر بخش‌ها است (کریمی‌مله و همکاران، ۱۳۸۹: ۹۲).

به‌طور کلی، رهیافت نوین مکتب کپنهاگ در مطالعات امنیتی و تلاش متفکران آن، خروج امنیت از تک بُعدی نظامی و طرح امنیت فراگیر در پی ظهور تهدیدات جدید است. بنابراین با توجه به رویکرد تخصصی این مکتب در تحلیل امنیت، می‌تواند الگویی مناسب در تحلیل مسائل امنیتی معاصر باشد (امامقلی، ۱۳۹۵: ۱۲۹). بنیان‌گذاران مکتب کپنهاگ در نگرشی میانه و اعتدالی (نه آن‌چنان که واقع‌گرایان امنیت را مولود قدرت برتر می‌دانستند و نه آن‌گونه که آرمان‌گرایان کسب امنیت را در صلح کانالیزه کرده بودند)، نظریه‌ی تکثر ابعاد امنیت را به گونه‌ای ترسیم کردند که جامع هر دو اندیشه‌ی رئالیستی و لیبرالیستی باشد.

بر اساس بررسی‌های انجام‌شده، مطالعه‌ی موسوع و یکپارچه‌ای که به تأثیر سیاست اقتصاد مقاومتی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران بپردازد، یافت نشد. برخی از مطالعات به بررسی نقش اقتصاد مقاومتی و اهمیت آن در اقتصاد کشور پرداخته و برخی دیگر نیز به بررسی امنیت ملی پرداخته‌اند.

مطالعات امنیتی

بوزان، باری (۱۳۹۰)، مردم، دولت‌ها و هراس، در این کتاب ابتدا به بحث در مورد دامنه وظایف دولت به‌عنوان منبع اصلی امنیت و همچنین منافع دولت و مردم در زمینه امنیت ملی می‌پردازد و توضیح می‌دهد که چگونه امنیت در انواع مختلف جهانی، منطقه‌ای، اقتصادی و زیست محیطی ارائه می‌شود. زمینه‌ها وی پس از ارائه درک کافی از امنیت ملی و امنیت بین‌المللی، به مشکلات منطقی، مفهومی و سیاسی در این زمینه می‌پردازد و بحث خود را در نتیجه‌گیری با این مفهوم در مورد روابط دولت با سطوح فردی، منطقه‌ای

-
1. Copenhagen School
  2. Bill Mc Sweeny
  3. Barry Buzan
  4. Ole Waver
  5. De Wild

و سیستمی پایان می‌دهد.

موسی موسوی زنوز (۱۳۹۳) رابطه امنیت ملی و تجارت بین‌الملل مطالعه موردی، امنیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در پرتو تجارت بین‌الملل، در این مقاله بیان شده که تأمین منافع ملی، مهم‌ترین معیار کشورها در تمام اقدام‌های آنها در زمینه‌های گوناگون است. مهمترین وظایف دولت‌ها در قبال ملت‌های خود در حوزه امنیت اقتصادی، دو رویکرد کلی در رابطه با تجارت، یعنی حمایت‌گرایی و آزادسازی تبیین شده است. تجارت بین‌الملل و ملاحظات امنیت ملی هر یک می‌تواند دیگری را تضعیف یا تقویت کند، این پژوهش بر لزوم ترکیب منطقی آزادسازی تجاری و حمایت‌های مقتضی در کشور، با ترتیبات تجاری بین‌المللی، به‌منظور تحقق مهم‌ترین اهداف جنبه‌های اقتصادی امنیت ملی، یعنی توسعه و رفاه اقتصادی تأکید دارد.

زریر نگین تاجی و همکاران (۱۳۹۰)، شاخص‌های اقتصادی و امنیت ملی ایران، در این مقاله بیان شده در دوران جدید امنیت به شکل بسیط، مطرح و بیش از پیش مسائل اقتصادی و توسعه اقتصادی مبنای اقتدار دولت‌ها قرار گرفته و امنیت ملی در این راستا مفهوم سازی شده است. توجه به نقش متغیرهای کلان اقتصادی مانند تولید ملی، نرخ تورم، میزان بیکاری در امنیت ملی از اهمیت بالایی برخوردار است. مقایسه متغیرهای اقتصادی جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک کشور قدرتمند منطقه‌ای با سایر کشورهای منطقه نشان می‌دهد که ایران برای حفظ و همچنین ارتقای جایگاه خود می‌بایست به متغیرهای اقتصادی اش توجه بیشتری نشان دهد.

عزتی و دهقان (۱۳۸۷)، امنیت اقتصادی در ایران، در این کتاب به‌صورت علمی و توصیفی - تحلیلی امنیت بررسی شده است و اثر امنیت اقتصادی بر شاخص‌های مهم و کلان اقتصاد بیان شده است. همچنین رابطه سرمایه‌گذاری و متغیرهای تولید، درون بخشی، پولی، نرخ ارز و تعادل در تجارت خارجی را همراه با دیدگاه‌های صاحب نظران پیرامون امنیت اقتصادی بررسی کرده و عنوان شده که حصول امنیت اقتصادی در گرو تقویت نهادهای کارآمد و مؤثر است، زیرا وجود ارتباط معنادار میان متغیرهایی نظیر پس‌انداز، حجم پول، تسهیلات اعطایی بانک‌ها و نظایر آن با متغیرهای کلیدی رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری، گویای اهمیت نهادهای مالی در حصول امنیت اقتصادی است

مطالعات اقتصاد مقاومتی

شیروی و خداپرست (۱۳۹۸)، اقتصاد مقاومتی و توسعه پایدار: مشابهت‌ها و تفاوت‌ها، در این پژوهش بیان شده که، پس از پیروزی انقلاب اسلامی و افزایش فشارهای اقتصادی بین‌المللی در طول ۴ دهه، رهبر معظم انقلاب اسلامی در سال ۱۳۸۹ مفهومی را در ادبیات اقتصادی به نام اقتصاد مقاومتی ابداع نمودند و پیشرفت اقتصادی و برون رفت از بحران‌های بین‌المللی را اجرای سیاست‌ها و شاخص‌های کلی اقتصاد مقاومتی دانستند. سؤال این پژوهش این است که میان سند کلی اقتصاد مقاومتی و توسعه پایدار که هر دو،

شاخص‌هایی را برای پیشرفت معرفی می‌نمایند، از لحاظ حقوقی چه رابطه‌ای وجود دارد؟ به عبارتی بهتر چه مشابهت‌ها و تفاوت‌هایی میان این دو سند کلی موجود است.

شمسی (۱۳۹۶)، اقتصاد مقاومتی و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، در این پایان‌نامه بیان می‌کند که، ابعاد امنیت ملی در عصر حاضر به هم تنیده و متقابل است. تهدید نظام اقتصادی می‌تواند اقتدار و امنیت ملی کشور را مستقیماً مورد تهدید قرار دهد. تحریم‌های به‌وجود آمده باعث شده که عرصه جدیدی برای استمرار و تجلی اقتدار ملی و اقتصادی کشور ترسیم شود. این عرصه با ظهور مفهومی به نام اقتصاد مقاومتی تجلی یافته است. این شیوه‌ی اقتصادی توان و انگیزه‌ی تولید در داخل کشور را تقویت کرده به‌گونه‌ای که این راهبرد هم در تقلیل تهدیدات خارجی و هم ترمیم آسیب‌پذیری‌های داخلی نقش تعیین‌کننده‌ای دارد و برای پیشبرد اهداف سیاست خارجی به‌ویژه مهمترین عامل محسوب می‌شود. پژوهش مذکور با روشی تبیینی-تحلیلی، به تحلیل نقش قدرت اقتصادی و به تبع آن، اقتصاد مقاومتی برای مقابله با تهدیداتی که امنیت ملی را به مخاطره می‌اندازد پرداخته است.

قربانی (۱۳۹۶)، این مقاله با بررسی متون منتشر شده درباره اقتصاد مقاومتی، به بررسی دیدگاه‌های رایج در این خصوص می‌پردازد و در این راستا، چهار رویکرد اصلی که معمولاً در مقالات، طرح‌های پژوهشی و کتاب‌های مختلف به آنها اشاره شده است، مطرح گردیده است. در این جستار، همسان‌پنداری اقتصاد مقاومتی با اقتصاد اسلامی، اقتصاد تحریم‌محور، تاب‌آوری و فنریت اقتصادی و ریاضتی بودن آن مورد مذاقه و تحلیل قرار گرفته است.

شعبانی و سبحانی ثابت (۱۳۹۶)، در این پژوهش با استفاده از یک مدل رگرسیون آستانه‌ای به بررسی میزان آسیب‌پذیری ۱۰ گروه کالاهای واسطه‌ای از کاهش درآمدهای نفتی پرداخته شده و با طراحی یک شاخص، گروه‌های آسیب‌پذیر براساس اهمیت در تولید کشور رتبه‌بندی شده است. براساس یافته‌های این پژوهش، پنج گروه عمده کالاهای واسطه‌ای یعنی «دانه‌های روغنی و نباتات صنعتی»، «کائوچوی طبیعی»، «فلزات اساسی»، «مواد پلاستیک مصنوعی» و «سوخ‌های مصنوعی»، به ترتیب آسیب‌پذیرترین گروه‌های واسطه‌ای- سرمایه‌ای هستند.

مکیان و زنگی‌آبادی (۱۳۹۵)، در این پژوهش به ذکر الگوهای تحریم پرداخته و سپس الزامات تحقق اقتصاد مقاومتی مانند علمی کردن اقتصاد، مدیریت بحران‌ها، استفاده از ظرفیت مردمی، کوچک‌سازی دولت و توانمندسازی بخش خصوصی، توجه به تولید پایدار با توجه به جنبه‌های زیست محیطی و شناسایی کانون‌های آسیب‌پذیر در اقتصاد که یک ضرورت جدی است، مورد واکاوی قرار گرفته تا مورد توجه سیاست‌گذاران اقتصادی کشور قرار گیرد.

زیرک (۱۳۹۴)، در این پژوهش، محقق با یک مرور کلی از شرایط، سعی نموده تا راهبردهای لازم برای اجرا و عملیاتی کردن طرح اقتصاد مقاومتی را در کشور ارائه نماید. نتایج تحقیق در ارتباط با آسیب‌شناسی انجام شده از تمام بخش‌های مطرح در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی بیانگر وجود موانع قانونی، حمایتی و عدم دسترسی به نوآوری‌های نوین ملی و بین‌المللی در این زمینه است. در نهایت هر بخش و ارتباط آن

با سایر بخش‌های مطرح در سیاست‌های کلی مستلزم ترسیم الگوی توسعه جهت تحقق رویکرد مقاومتی در اقتصاد است که در این الگو پیوند و تعامل بخش‌های پرچالش و اولویت‌دار ضرورتی تام به‌شمار می‌آید. سیفلو (۱۳۹۳)، با بیان تقسیم‌بندی‌های رایج در علم اقتصاد، مفهوم «اقتصاد مقاومتی» را از طریق تعیین جایگاه آن در پارادایم علم اقتصاد با بهره‌وری از روش تحلیل گفتمان سخنان مقام معظم رهبری و تحلیل منطقی تشریح نموده و با توسعه مفهومی مفاهیم دفاع، دفاع غیرعامل، جنگ و جنگ اقتصادی، اقتصاد مقاومتی را به‌عنوان راهبرد دفاع غیرعامل اقتصادی تبیین کرده است. عمده‌ترین نوآوری این تحقیق به توسعه مفهومی جنگ، آسیب، دفاع و دفاع غیرعامل و استفاده از آنها به منظور فراهم کردن یک چارچوب نظری و تحلیلی مناسب برای موضوعات اقتصادی و ارائه‌ی طریقی برای عملیاتی کردن اقتصاد مقاومتی مربوط است.

تراب‌زاده و همکاران (۱۳۹۲)، این مقاله با روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، سخنان رهبر معظم انقلاب اسلامی را تحلیل نموده سپس مدل مفهومی سخنان معظم‌له را در مورد ابعاد، ویژگی‌ها و الزام‌های اقتصاد مقاومتی احصا نموده است. نویسندگان این پژوهش معتقدند «اقتصاد مقاومتی» طراحی و مدل‌سازی ویژه‌ای از شرایط و راهکارهای اقتصادی است که با فرض وجود فشار و تحریم حداکثری، به‌صورت فعال طراحی می‌شود. نکته مهم در نوشتار فوق این است که «الگوی مقاومتی» را سپر فراگیری می‌داند که نه فقط در بحث اقتصاد بلکه در همه‌ی حوزه‌ها کاربرد دارد؛ در حوزه‌ی اقتصادی به «اقتصاد مقاومتی»، در بستر فرهنگ به «فرهنگ مقاومتی»، در حوزه‌ی سیاست خارجی به «دیپلماسی مقاومتی» و... منجر می‌شود. مزیت و نوآوری این پژوهش در آن است که نگارندگان سعی نموده‌اند بر اساس نظریه‌ی بوزان که امنیت را «مسئله‌ای بین ذهنی» و نه عینی صرف می‌داند، یکی دیگر از زیرساخت‌های متکثر گرایانه‌ی امنیت یعنی بُعد اقتصادی آن را مورد فحص و مذاقه قرار دهند و دلایل رجحان و برتری آن را در احصای شرایط پایدارسازی امنیت ملی ایران نسبت به سایر ابعاد امنیت و امنیت‌سازی روشن نمایند.

روش‌شناسی پژوهش

روش تحقیق مطالعه حاضر با توجه به هدف، بنیادی و از نوع اکتشافی بوده و با استفاده از روش تلفیقی و آمیخته (کمی و کیفی)، خط مشی‌های منتخب به لحاظ دارا بودن بیشترین تأثیر در تحقق راهبرد اقتصاد مقاومتی اولویت‌بندی شده‌اند الگوهای مهم، به لحاظ میزان نزدیکی آنها به راهبرد اقتصاد مقاومتی، رتبه‌بندی شدند. برای جمع‌آوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه‌ای) استفاده شده است. جامعه آماری شامل خبرگان حوزه اقتصاد مقاومتی در مجموعه نظارتی حوزه اقتصاد کلان کشور بودند. در این پژوهش به منظور تعیین روایی پرسشنامه از روش روایی محتوا استفاده شده است یعنی پرسشنامه در اختیار متخصصان و صاحب نظران قرار داده شده و پس از تأیید آنها از روایی پرسشنامه اطمینان حاصل شده است. بنابراین، ابزار گردآوری داده‌های این پژوهش (پرسشنامه) از روایی محتوایی لازم برخوردار است. پس از مرور ادبیات موضوعی با استفاده از داده‌های جمع‌آوری شده به تحلیل استنباطی و بررسی آزمون‌های

سازگاری و خوبی برازش مدل پژوهش با توجه به حجم کم نمونه و همچنین به علت نرمال نبودن داده‌های مربوط به شاخص‌های مورد بررسی از نرم افزار SmartPLS2 و بر اساس الگوهای معادلات ساختاری برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شد.

جامعه آماری شامل خبرگان و فعالان حوزه اقتصاد (شامل کارکنان واحدهای نظارتی مجموعه امور اقتصادی و امنیتی) بودند. حجم نمونه نیز با توجه به سطح نمونه در دسترس و برابر با ۹۲ نفر تعیین شد.

جدول ۱: بررسی وضعیت پاسخگویان برحسب سابقه کار

سابقه کار	فراوانی	درصد
کمتر از ۵ سال	۸	۷,۳۶
۵-۱۰ سال	۱۹	۱۷,۴۸
۱۱-۱۵ سال	۱۵	۱۳,۸
۱۶-۲۰ سال	۳۸	۳۴,۹۶
بیشتر از ۲۰ سال	۱۲	۱۱,۰۴
جمع	۹۲	۱۰۰

جدول ۲: بررسی وضعیت پاسخگویان برحسب مدرک تحصیلی تخصصی

سابقه کار	فراوانی	درصد
علوم اقتصادی	۱۲	۱۱,۰۴
مدیریت بازرگانی و دولتی	۳۲	۲۹,۴۴
علوم سیاسی	۲۱	۱۹,۳۲
حقوق	۱۹	۱۷,۴۸
سایر	۸	۷,۳۶
جمع	۹۲	۱۰۰

اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی روشی برای مقابله با تحریم‌ها علیه یک منطقه یا کشور تحریم شده می‌باشد، در شرایطی که صادرات و واردات، هیچ کدام برای آن کشور مجاز نیست. اصطلاح اقتصاد مقاومتی اولین بار پس از محاصره غزه در سال ۲۰۰۵ که ناتوانی در امر صادرات، امکان صادرات و در نتیجه کشت بسیاری از محصولات کشاورزی از جمله توت فرنگی را کاهش داده بود، استفاده شد. در کشورمان، واژه اقتصاد مقاومتی برای اولین بار در دیدار کارآفرینان با مقام معظم رهبری در شهریور سال ۱۳۸۹ مطرح گردید (عزیزی و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۶). سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، سند جامعی برای اقتصاد پایدار کشور است زیرا قدرت

چانه‌زنی کشور در فضای سیاسی بین‌المللی را تقویت می‌کند تا کشور ناگزیر نشود به دلیل وابستگی به بیگانگان در مسائل اقتصادی از اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی در فضای سیاسی دست بکشد. به تعبیر رهبر معظم انقلاب:

«سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و خصوصیات اقتصاد مقاومتی، درون‌زایی است؛ درون‌زایی یعنی تولید ثروت به‌وسیله‌ی فعالیت درونی کشور انجام بگیرد؛ چشم به بیرون نباشد، نگاهمان به بیرون نباشد» (بیانات در اجتماع زائران حرم مطهر رضوی، ۹۷/۱/۱).

در کلام رهبری معظم انقلاب آمده که:

«پادزهر ما این است که ما کاری کنیم که اقتصاد، اقتصاد قوی، مقاوم و پایدار [بشود]، یعنی همان «اقتصاد مقاومتی» که بارها گفته‌ایم و گفته‌ایم و گفته‌ایم. این هم از عوامل اقتدار کشور است. کشوری که اقتصاد قوی داشته باشد، پولش هم ارزش پیدا می‌کند، مسئولینش هم ارزش پیدا می‌کنند، مردمش هم اعتبار پیدا می‌کنند و دیگر نمی‌شود بر اینها تحمیل کرد. بارها گفته‌ایم که باید خودمان را از این مکیدن نفت و وابسته بودن به نفت به تدریج جدا کنیم و این را باید به تدریج کم کنیم. سیاست نفت و بالا پایین شدن نفت، دست دیگران است؛ نفت مال ما است اما اختیارش دست دیگران است. باید بتوانیم اقتصاد کشور را مقاوم کنیم، جوری کنیم [که آن را] استحکام ببخشیم. این یکی از عوامل اقتدار است» (بیانات در دیدار مردم قم، ۹۵/۱۰/۱۹).

بنابراین اقتصاد مقاومتی طراحی و مدل‌سازی ویژه‌ای از شرایط و سازوکارهای اقتصادی است که مبتنی بر آن، فضای اقتصادی کشور بر اساس فرض وجود حداکثر تحریم‌ها و فشارها، به صورت فعال و نه منفعل، طراحی می‌شود. در واقع، اقتصاد مقاومتی بنیان نظری و عملی برای مدل‌سازی گونه ویژه‌ای از اقتصاد است که فعالانه برای مواجهه با تحریم‌ها عمل کند (ترابزاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۳).

برای مفهوم اقتصاد مقاومتی، تعاریف متفاوتی ارائه شده که هر کدام از جنبه‌ای به این موضوع نگاه کرده‌اند. برخی نخبگان تشخیص‌تنگناها و تلاش برای کنترل، مدیریت و بی‌اثر کردن آنها، کاهش وابستگی و تأکید بر مزیت‌های تولید ملی و تلاش برای خود اتکایی و در شرایط آرمانی تبدیل چالش‌ها به فرصت‌ها، با اتکا به باور و مشارکت همگانی و اعمال تدابیر علمی و خردمندانه و مدیرانه را اقتصاد مقاومتی می‌دانند. اقتصادی که لازمه‌اش پویایی است و کوشش در مسیر حرکت و پیشرفت و نه انفعال (خدارحمی، ۱۳۹۱: ۱۰). می‌توان راهبردهای اقتصاد مقاومتی را با قدرت و اجماع ملی همراه و پیاده‌سازی آنها را تسریع کرد. در این رویکرد کسب ثروت و درآمد ملی از مسیرهایی دنبال می‌شود که قدرت چانه‌زنی کشور در فضای سیاسی بین‌المللی را تقویت می‌کند، نه آنکه کشور ناگزیر باشد به دلیل مسائل اقتصادی از اهداف خود در فضای سیاسی دست بکشد (ترابزاده و دیگران، ۱۳۹۲: ۳). در این میان، تعریف جامع و کامل از اقتصاد مقاومتی را خود رهبر فرزانه انقلاب ارائه داده‌اند. ایشان در دیدار با دانشجویان فرمودند:

«اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تعیین‌کننده رشد و شکوفایی کشور باشد» (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار دانشجویان، ۹۱/۵/۱۶).

بنابراین اقتصاد مقاومتی یک نظام اقتصادی است که هماهنگ با سیاست‌های کلان سیاسی و امنیتی کشور و برای مقاومت در برابر اقدامات تخریبی شکل بگیرد تا بتواند در برابر ضربات اقتصادی تحریم‌های گوناگون اقتصادی، مقاومت کرده و توسعه و پیشرفت خود را ادامه دهد و روند رو به رشد همه جانبه خود را در ابعاد ملی، منطقه‌ای و جهانی حفظ کند. منظور از اقتصاد مقاومتی واقعی، یک اقتصاد مقاومتی فعال و پویاست و نه یک اقتصاد منفعل و بسته به طوری که کشور ضمن مقاومت در مقابل موانع و ناملایمات مسیر خود، روند پیشرفت پایدار خود را حفظ کند. اقتصاد مقاومتی هم واجد جنبه‌های اثباتی مثل پیشرفت علم و فناوری و تولیدات بیشتر و برتر است و هم واجد جنبه‌های سلبی که کاهش وابستگی به واردات و کنترل مصرف کالاهای خارجی از جمله‌ی آنها است. الگوی اقتصاد مقاومتی یک الگوی اسلامی است که کیفیت تعامل و ارتباط اقتصادی با کشورهای خارجی را تعیین می‌کند به گونه‌ای که از سویی ناظر به اوضاع داخلی اقتصاد کشور و پوشش نقاط ضعف است و از سوی دیگر با اتکا بر نقاط قوت اقتصاد داخلی، حقوق پامال شده ملت را از کشورهای متجاوز استیفاء کند (میلانی، ۱۳۹۴: ۵).

سخن آخر اینکه در اقتصاد مقاومتی این قابلیت وجود دارد که با عملیاتی کردن راهبردهای آن نظیر مبارزه با فقر، بیکاری و تورم، طراحی و تدوین دیپلماسی فعال و کارآمد در سیاست خارجی، کاهش وابستگی به نفت، استفاده از مزیت‌های ترانزیتی، بهره‌گیری از ظرفیت‌های ناشی از کاهش ارزش پول ملی در شرایط تحریم و غیره، نه تنها اثرات تحریم را خنثی، بلکه می‌توان از شرایط تحریم به‌عنوان فرصتی در راستای ارتقای امنیت و تأمین منافع ملی خود استفاده کرد. جمهوری اسلامی می‌تواند با بکارگیری اصول اقتصاد مقاومتی سهم بیشتری از اقتصاد جهانی را نیز دارا بشود. این مسئله مهم است که هر چه کشوری در صحنه بین‌المللی فعالیت و تأثیرگذاری بیشتری داشته باشد به همان میزان از آسیب‌پذیری کمتری برخوردار است و احترام به امنیت و منافع ملی کشور از سوی دیگر کشورها بیشتر می‌شود (همان، ۱۳۹۴: ۶).

امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

امنیت ملی برای هر دولت - ملتی از قداستی خاص برخوردار است چرا که تقریباً دست‌یابی به سایر اهداف ملی و بین‌المللی (توسعه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) همانند قدرت، اقتدار، ثبات، مشروعیت و... به نوعی وابسته و درگرو حصول امنیت ملی است و در نقطه مقابل، هر نوع اقدام و حرکتی که سبب مخدوش شدن این اهداف گردد به‌عنوان مخل امنیت ملی تلقی شده و سبب فاصله گرفتن مردم از حکومت، عدم تمکین نسبت به قانون، عدم مشارکت، تشتت و ناامنی در کشور خواهد شد (ساعی و معصومی، ۱۳۹۰: ۱۶۲).

امنیت ملی به الزاماتی اشاره می‌کند که بقای دولت ملی را از طریق بکارگیری قدرت اقتصادی، ارتش و توان سیاسی و استفاده از ابزار دیپلماسی حفظ نماید. در مورد امنیت ملی تعاریف مختلفی ارائه شده است. این مفهوم مانند دیگر مفاهیم علوم انسانی، دارای تعریفی واحد و مقبول تمامی یا حداقل بیشتر صاحب نظران نمی‌باشد. ریشه آن همه عدم اتفاق، نیز به تلاش افراد، گروه‌ها و کشورها در تلقی و برداشت متفاوت

آنها از این واژه باز می‌گردد. رابرت ماندل می‌گوید: امنیت ملی شامل تعقیب روانی و مادی ایمنی است و اصولاً جزء مسئولیت‌های حکومت‌های ملی است، تا از تهدیدات مستقیم ناشی از خارج، نسبت به بقای رژیم‌ها، نظام شهروندی و شیوه زندگی شهروندان خود ممانعت به‌عمل آورند (ماندل، ۱۳۸۸: ۵۱).

سازمان ملل متحد طی پژوهشی، تعریف امنیت ملی را وضعیتی می‌داند که کشورها احساس خطر حمله نظامی، فشار سیاسی و اقتصادی نداشته باشند و آزادانه بتوانند مسائل مربوط به توسعه را پیش ببرند (بصیری، ۱۳۷۹: ۷۱).

استانلی هافمن امنیت ملی را حمایت هر ملت از صیانت و دور نگه‌داشتن جامعه از حمله فیزیکی و جریان‌های ویران‌کننده بیرونی می‌داند، ولی با تغییر تاکتیک و رویکرد امپریالیسم و استعمار از شیوه‌های کهن مبتنی بر حمله فیزیکی و نظامی به شیوه‌های سلطه اقتصادی و فرهنگی، امروز آنچه امنیت کشورهای جهان سوم را از جانب قدرت‌های بزرگ تهدید می‌کند، تنها حمله فیزیکی نیست. در دنیای امروز همچنان که هجوم دشمنان صرفاً نظامی نیست، مقابله با دشمن یا دشمنان یا رقیبان نیز صرفاً به دفاع نظامی محدود نمی‌شود، بلکه دفاعی فرهنگی، هویتی و توسعه‌ای خواهد بود. به همین دلیل است که عده‌ای دیگر از نظریه پردازان قدرت و امنیت ملی همچون رابرت مک نامارا بر این باورند که در جوامع در حال مدرن، امنیت سخت‌افزاری نیست، گرچه ممکن است شامل آن هم بشود، امنیت، نیروی نظامی نیست، گرچه ممکن است آن را نیز دربر گیرد، امنیت توسعه‌ای است و بدون توسعه، امنیتی وجود ندارد. مک نامارا معتقد است امنیت در گرو فکر انسان و در سایه توسعه عملی است و به خوبی می‌دانیم توسعه مفهومی کیفی است که از طریق فرآیند فرهنگ سازی و ایجاد هویت فرهنگی تحقق می‌یابد. جامعه‌ای که گرفتار بحران هویت و به تبع آن مشارکت است، نمی‌تواند به توسعه دست یابد و از اقتدار ملی و امنیت با این تعاریف در می‌یابیم که امنیت از بُعد نظامی صرف خارج شده است و ابعاد دیگر از جمله اقتصادی و توسعه‌ای را نیز در بر می‌گیرد. لذا مفهوم امنیت را باید با در نظر گرفتن این تحولات به‌کار بست (صدقی چکان، ۱۳۸۹: ۷۹).

جغرافیای سیاسی و جمعیت شیعی ایران به‌عنوان دو مورد از عناصر کلیدی موقعیت ژئواستراتژیک ایران در جهان و منطقه خاورمیانه، موجب آن شده است که ایران همواره با تهدیدات امنیتی مواجه باشد. بدیهی است که مقابله با تهدیدات امنیتی و ثبات امنیتی کشور، صرفاً با اتکا به نیروی نظامی و قدرت نظامی امکان پذیر نیست، داشتن اقتصاد قوی، مقاوم و پایدار برای تحقق اهداف امنیت ملی کشور ضروری است. بنابراین امنیت ملی یک کشور و اقتصاد مقاومتی رابطه تنگاتنگی با هم دارند و تحقق اهداف امنیت ملی بدون نظام اقتصاد مقاومتی ابتر است. به تعبیر رهبر معظم انقلاب:

«اقتصاد مقاومتی، یعنی اقتصادی که از درون می‌جوشد و احتیاج ما را به دیگران کم می‌کند و استحکام کشور را در مقابل تکانه‌های خارجی افزایش می‌دهد؛ این معنای اقتصاد مقاومتی است» (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار مردم اصفهان، ۹۵/۸/۲۶).

یافته‌های پژوهش

به منظور بررسی یافته‌های آماری پژوهش، ابتدا میزان پایداری پرسشنامه‌ها بر اساس آلفای کرونباخ با استفاده از نرم‌افزار SPSS23، محاسبه شد. هر چه این مقدار به ۱ نزدیک باشد، پرسشنامه از اعتبار بیشتری برخوردار است. مقدار آلفای کرونباخ کل ۰/۸۶۲ گزارش شده است. بر اساس مطالعات و بررسی‌های صورت گرفته، می‌توان گفت که اقتصاد مقاومتی دارای ابعاد و مفاهیم گسترده‌ای بوده و نیز می‌توان بر اساس دیدگاه‌های مختلف، شاخص‌های متفاوتی را به‌عنوان شاخص و معیار اثرگذاری بر امنیت ملی تعریف کرد. اما شش شاخص و معیار اصلی و مهم احصا شده در این پژوهش عبارت‌اند از:

۱- شفاف سازی و سالم سازی اقتصاد کشور

۲- مردمی کردن اقتصاد کشور

۳- اقدامات رسانه‌ای برای تبدیل مسئله اقتصاد مقاومتی به گفتمان ملی

۴- پالایش قوانین موجود و وضع مقررات جدید با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

۵- اصلاح بودجه و نظام اداری کشور در راستای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

۶- اصلاح رویه‌ها و مقررات بانکی، مالیاتی، گمرک و... با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

بر این اساس در ادامه شاخص‌ها و معیارهای اصلی و مؤلفه‌های هر یک از این معیارها مورد بررسی قرار می‌گیرد. در جدول (۳)، نتایج حاصل از اولویت‌بندی معیارهای مؤثر اقتصاد مقاومتی در جهت ارتقای امنیت ملی کشور آورده شده است. همان‌طور که در جدول قابل مشاهده است نرخ ناسازگاری برای مدل برآورد شده ۰/۰۵۵ است. با توجه به نتایج، مشخص است که نرخ ناسازگاری برآورد شده برای مدل از نرخ ناسازگاری قابل تحمل (۰/۱) کمتر است؛ لذا در مطالعه حاضر اطمینان از پاسخ‌های پرسش‌شوندگان تأیید می‌شود. با توجه به تأیید نرخ ناسازگاری می‌توان به نتایج حاصل از رتبه‌بندی اعتماد کرد. در همین راستا نتایج نشان می‌دهد که در بین معیارهای مؤثر اقتصاد مقاومتی در جهت ارتقای امنیت ملی کشور، شفاف سازی و سالم سازی اقتصاد کشور با وزن ۰/۲۹۰، از دید نخبگان فعال در حوزه اقتصاد مقاومتی، مهمترین معیار است. اقدامات رسانه‌ای برای تبدیل مسئله اقتصاد مقاومتی به گفتمان ملی با وزن ۰/۲۱۰ در جایگاه دوم قرار دارد. مردمی کردن اقتصاد کشور با وزن ۰/۱۸۰ در جایگاه سوم قرار دارد. پالایش قوانین موجود و وضع مقررات جدید با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ۰/۱۴۰ از وزن را در بین معیارها جایگاه چهارم را دارد. اصلاح بودجه و نظام اداری کشور در راستای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با وزن ۰/۱۱۰ در جایگاه پنجم قرار دارد. اصلاح رویه‌ها و مقررات بانکی، مالیاتی، گمرک و... با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با وزن ۰/۰۸۰ در جایگاه ششم قرار دارد.

جدول ۳: برآورد وزن شاخص‌های مؤثر اقتصاد مقاومتی در جهت ارتقای امنیت ملی کشور

ردیف	فعالیت	وزن محاسباتی	رتبه
۱	شفاف سازی و سالم سازی اقتصاد کشور	۰/۲۹۰	۱
۲	مردمی کردن اقتصاد کشور	۰/۱۸۰	۳
۳	پالایش قوانین موجود و وضع مقررات جدید با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	۰/۱۴۰	۴
۴	اقدامات رسانه‌ای برای تبدیل مسئله اقتصادی مقاومتی به گفتمان ملی	۰/۲۱۰	۲
۵	اصلاح رویه‌ها و مقررات بانکی، مالیاتی، گمرک و... با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	۰/۰۸۰	۶
۶	اصلاح بودجه و نظام اداری کشور در راستای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	۰/۱۱۰	۵
نرخ ناسازگاری		۰/۰۰۵۵	

منبع: (بر اساس یافته‌های تحقیق)

اولویت‌بندی مؤلفه‌های شفاف سازی و سالم سازی اقتصاد کشور

در راستای بررسی برآورد وزن معیارهای مؤثر اقتصاد مقاومتی در جهت ارتقای امنیت ملی کشور، برای شاخص «شفاف سازی و سالم سازی اقتصاد کشور»، ۶ مؤلفه در نظر گرفته شد. همان‌طور که در جدول (۴) قابل مشاهده است، نرخ ناسازگاری ۰/۰۱ بوده و در دامنه مجاز قرار دارد. بر اساس اولویت‌بندی مؤلفه‌ها، «شفاف سازی درآمدها و هزینه‌های دولتی برای آحاد جامعه» با وزن ۰/۳۵۰ دارای مهم‌ترین نقش از دید نخبگان فعال در حوزه اقتصاد مقاومتی است. در همین راستا «کاهش نسبت پرونده‌های تشکیل شده در خصوص مفاسد اقتصاد در نظام قضایی کشور به کل پرونده‌های قضایی» با وزن ۰/۲۲۰ در جایگاه دوم، «توسعه دولت الکترونیک و ارتقای رتبه ایران در این خصوص در سطح منطقه و جهان» با وزن ۰/۱۶۰ در جایگاه سوم، قرار دارد.

جدول ۴: شاخص اول، شفاف سازی و سالم سازی اقتصاد کشور

ردیف	فعالیت	وزن محاسباتی	رتبه
۱	کاهش نسبت پرونده‌های تشکیل شده در خصوص مفاسد اقتصاد در نظام قضایی کشور به کل پرونده‌های قضایی	۰/۲۲۰	۲
۲	کاهش نسبت ارزش کل قاچاق کالا به کل تجارت	۰/۰۹۰	۵
۳	نظارت کامل بانک مرکزی بر بانک‌ها و مؤسسات پولی و بانکی	۰/۰۶۰	۶
۴	توسعه دولت الکترونیک و ارتقای رتبه ایران در این خصوص در سطح منطقه و جهان	۰/۱۶۰	۳
۵	بهبود رتبه فساد بخش عمومی کشور نسبت به منطقه و جهان	۰/۱۲۰	۴
۶	شفاف سازی درآمدها و هزینه‌های دولتی برای آحاد جامعه	۰/۳۵۰	۱
نرخ ناسازگاری		۰/۰۱	

منبع: (بر اساس یافته‌های تحقیق)

اولویت‌بندی مؤلفه‌های مردمی کردن اقتصاد کشور

در راستای بررسی برآورد وزن معیارهای مؤثر اقتصاد مقاومتی در جهت ارتقای امنیت ملی کشور، برای شاخص «مردمی کردن اقتصاد کشور»، ۶ مؤلفه در نظر گرفته شد. همان‌طور که در جدول (۵) قابل مشاهده است، نرخ ناسازگاری ۰/۰۱ بوده و در دامنه مجاز قرار دارد. بر اساس اولویت‌بندی مؤلفه‌ها، «سهام اشتغال بخش خصوصی از کل اقتصاد کشور» با وزن ۰/۳۲۰ دارای مهم‌ترین نقش از دید نخبگان فعال در حوزه اقتصاد مقاومتی است. در همین راستا «نسبت تعداد طرح‌های عمرانی واگذار شده به بخش خصوصی به کل» با وزن ۰/۲۲۰ در جایگاه دوم، «سهام بخش عمومی در تأمین و عرضه کالاهای عمده» با وزن ۰/۱۵۵ در جایگاه سوم، قرار دارد.

جدول ۵: شاخص دوم، مردمی کردن اقتصاد کشور

ردیف	فعالیت	وزن محاسباتی	رتبه
۱	سهام اشتغال بخش خصوصی از کل اقتصاد کشور	۰/۳۲۰	۱
۲	سهام منابع اختصاص یافته از صندوق توسعه ملی به بخش غیر دولتی	۰/۰۷۰	۶
۳	سهام بخش خصوصی از کل تسهیلات اعطایی بانک‌ها	۰/۱۰۵	۵
۴	نسبت تصدی‌های واگذار شده بخش خصوصی از کل تصدی‌های احصا شده‌ی قابل واگذاری	۰/۱۳۰	۴
۵	سهام بخش عمومی در تأمین و عرضه کالاهای عمده	۰/۱۵۵	۳
۶	نسبت تعداد طرح‌های عمرانی واگذار شده به بخش خصوصی به کل	۰/۲۲۰	۲
نرخ ناسازگاری		۰/۰۱	

منبع: (بر اساس یافته‌های تحقیق)

اولویت‌بندی مؤلفه‌های پالایش قوانین موجود و وضع مقررات جدید

در راستای بررسی برآورد وزن معیارهای مؤثر اقتصاد مقاومتی در جهت ارتقای امنیت ملی کشور، برای شاخص «نقش پالایش قوانین موجود و وضع مقررات جدید با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، ۷ مؤلفه در نظر گرفته شد. همان‌طور که در جدول (۶) قابل مشاهده است، نرخ ناسازگاری ۰/۰۱ بوده و در دامنه مجاز قرار دارد. بر اساس اولویت‌بندی مؤلفه‌ها، «وضع قوانین جدید با نگاه به درون و با رویکرد پیشتازی اقتصاد دانش‌بنیان و ساماندهی نظام ملی نوآوری و نواندیشی» با وزن ۰/۳۷۰ دارای مهم‌ترین نقش از دید نخبگان فعال در حوزه اقتصاد مقاومتی است. در همین راستا «وضع قوانین مردم پایه اقتصادی برای تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات، منابع مالی، سرمایه‌های انسانی و علمی کشور در جهت کارآفرینی و مشارکت آحاد جامعه در پیشروندگی ریل اقتصاد مقاومتی» با وزن ۰/۲۳۵ در جایگاه دوم، «اصلاح مقررات، پایش و التزام و نیز مدیریت مصرف به منظور اصلاح الگوی مصرف و توسعه و ترویج فرهنگ مصرف کالای داخلی توأم با برنامه‌ریزی برای ارتقای کیفیت و رقابت‌پذیری در تراز جامعه اسلامی» با وزن ۰/۱۲۰ در جایگاه سوم، قرار دارد.

جدول ۶: شاخص سوم، پالایش قوانین موجود و وضع مقررات جدید با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

ردیف	فعالیت	وزن محاسباتی	رتبه
۱	وضع قوانین مردم پایه اقتصادی برای تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات، منابع مالی، سرمایه‌های انسانی و علمی کشور در جهت کارآفرینی و مشارکت آحاد جامعه در پیشروندگی ریل اقتصاد مقاومتی	۰/۲۳۵	۲
۲	اصلاح قوانین و مقررات لازم به منظور جلوگیری از فروش کالاهای مکشوفه قاچاق در بازار داخلی برای حمایت از تولید داخلی	۰/۰۳۰	۷
۳	وضع قوانین جدید با نگاه به درون و با رویکرد پیشتازی اقتصاد دانش بنیان و ساماندهی نظام ملی نوآوری و نواندیشی	۰/۳۷۰	۱
۴	وضع قوانین کوتاه‌مدت در جهت تسهیل صادرات غیرنفتی و تعدیل واردات غیر ضروری	۰/۰۶۰	۶
۵	اصلاح قوانین و مقررات در خصوص مالیات بر عایدی مسکن برای مقابله با سوداگری در حوزه مسکن	۰/۰۸۸	۵
۶	اصلاح مقررات، پایش و التزام و نیز مدیریت مصرف به منظور اصلاح الگوی مصرف و توسعه و ترویج فرهنگ مصرف کالای داخلی توأم با برنامه‌ریزی برای ارتقای کیفیت و رقابت‌پذیری در تراز جامعه اسلامی	۰/۱۲۰	۳
۷	اصلاح قانون کار با هدف بهبود فضای کسب و کار و افزایش منافع کارگران و کارفرمایان	۰/۰۹۵	۴
	نرخ ناسازگاری	۰/۰۱	

منبع: (براساس یافته‌های تحقیق)

اولویت‌بندی مؤلفه‌های اقدامات رسانه‌ای

در راستای بررسی برآورد وزن معیارهای مؤثر اقتصاد مقاومتی در جهت ارتقای امنیت ملی کشور، برای شاخص «نقش پالایش قوانین موجود و وضع مقررات جدید با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، ۷ مؤلفه در نظر گرفته شد. همان‌طور که در جدول (۷) قابل مشاهده است، نرخ ناسازگاری ۰/۰۱ بوده و در دامنه مجاز قرار دارد. براساس اولویت‌بندی مؤلفه‌ها، «توصیف، تشریح و تبیین «اقتصاد مقاومتی» در برنامه‌ها متناسب با گروه‌های مخاطبان و تبدیل آن به گفتمان ملی و مطالبه عموم جامعه «با وزن ۰/۳۱۰ دارای مهم‌ترین نقش از دید نخبگان فعال در حوزه اقتصاد مقاومتی است. در همین راستا «فرهنگ‌سازی و تشویق مردم و مسئولان به مصرف کالاهای ایرانی، توأم با ترغیب و الزام تولیدکنندگان ایرانی به رعایت و ارتقای استاندارد تولیدات» با وزن ۰/۱۹۰ در جایگاه دوم، ترسیم چشم‌انداز آینده «اقتصاد مقاومتی» در جهت جلب اعتماد عمومی و شکل‌گیری غیرت ایرانی در مقابله با شرایط سخت اقتصادی با وزن ۰/۱۷۰ در جایگاه سوم، قرار دارد.

جدول ۷: شاخص چهارم، اقدامات رسانه‌ای برای تبدیل مسئله اقتصادی مقاومتی به گفتمان ملی

ردیف	فعالیت	وزن محاسباتی	رتبه
۱	حمایت رسانه‌ای از پویایی دیپلماسی و گفتمان اقتصاد مقاومتی	۰/۱۰۵	۵
۲	فرهنگ‌سازی و تشویق مردم و مسئولان به مصرف کالاهای ایرانی، توأم با ترغیب و الزام تولیدکنندگان ایرانی به رعایت و ارتقای استاندارد تولیدات	۰/۱۹۰	۲
۳	توصیف، تشریح و تبیین «اقتصاد مقاومتی» در برنامه‌ها متناسب با گروه‌های مخاطبان و تبدیل آن به گفتمان ملی و مطالبه عموم جامعه	۰/۳۱۰	۱
۴	ترسیم چشم‌انداز آینده «اقتصاد مقاومتی» در جهت جلب اعتماد عمومی و شکل‌گیری غیرت ایرانی در مقابله با شرایط سخت اقتصادی	۰/۱۷۰	۳
۵	اطلاع رسانی هوشمندانه و برجسته‌سازی تلاش‌های مؤثر ارکان نظام برای مقابله با تحریم‌ها و خنثی‌سازی اقدامات دشمن	۰/۱۳۰	۴
۶	بهادادن شبکه‌های استانی به فرهنگ، آداب و رسوم سنتی و صحیح اقتصادی از جمله همیاری خانوادگی و قومی و نیز تأمین نیازهای اقتصادی خانواده	۰/۰۲۷	۷
۷	تبلیغ و گسترش گردشگری داخلی در راستای جلوگیری از خروج ارز و تبدیل آن به یکی از منابع کسب درآمد غیرنفتی	۰/۰۶۸	۶
	نرخ ناسازگاری	۰/۰۱	

منبع: (براساس یافته‌های تحقیق)

اولویت‌بندی مؤلفه‌های اصلاح رویه‌ها و مقررات مالی

در راستای بررسی برآورد وزن معیارهای مؤثر اقتصاد مقاومتی در جهت ارتقای امنیت ملی کشور، برای شاخص «نقش پالایش قوانین موجود و وضع مقررات جدید با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، ۷ مؤلفه در نظر گرفته شد. همان‌طور که در جدول (۸) قابل مشاهده است، نرخ ناسازگاری ۰/۰۶ بوده و در دامنه مجاز قرار دارد. بر اساس اولویت‌بندی مؤلفه‌ها، «اجرای طرح جامع مالیاتی و یکپارچه‌سازی کلیه اطلاعات مالی و شفاف سازی بر بستر دولت الکترونیک به منظور مقابله با فرار مالیاتی و وابستگی به درآمد نفتی» با وزن ۰/۲۸۵ دارای مهم‌ترین نقش از دید نخبگان فعال در حوزه اقتصاد مقاومتی است. در همین راستا «اصلاح و تغییر نظام بانکداری از رویکرد سوداگرانه به رویکرد بانکداری بدون ربا ضرورتی اجتناب ناپذیر است. در این صورت بارانداز اصلی این اصلاح ساختاری، چرخش نقدینگی به سمت تولید ملی خواهد بود» که با وزن ۰/۲۳۳ در جایگاه دوم، «خروج بانک‌ها از بنگاهداری و فروش اموال مازاد به منظور افزایش قدرت تسهیلات‌دهی، خروج از مدیریت بخش‌های نامرتب و تمرکز بر فعالیت بانکداری، افزایش سرعت گردش پول و افزایش دارایی‌های نقدی» با وزن ۰/۱۶۸ در جایگاه سوم، قرار دارد.

جدول ۸: شاخص پنجم: اصلاح رویه‌ها و مقررات بانکی، مالیاتی، گمرک و ...

ردیف	فعالیت	وزن محاسباتی	رتبه
۱	خروج بانک‌ها از بنگاهداری و فروش اموال مازاد به منظور افزایش قدرت تسهیلات‌دهی، خروج از مدیریت بخش‌های نامرتب و تمرکز بر فعالیت بانکداری، افزایش سرعت گردش پول و افزایش دارایی‌های نقدی	۰/۱۶۸	۳
۲	شفافیت در تعرفه‌ها و ثبات در سیاستگذاری‌های گمرکی برای کاهش فعالیت‌های رانت‌جویانه و مبارزه با قاچاق کالا	۰/۰۷۰	۶
۳	انتخاب و اجرای سیاست‌های گمرکی مشوق صادرات و تحدید واردات برای بهبود تراز پرداخت‌های کشور	۰/۱۰۵	۴
۴	اصلاح و تغییر نظام بانکداری از رویکرد سوداگرانه به رویکرد بانکداری بدون ربا ضرورتی اجتناب ناپذیر است. در این صورت بارانداز اصلی این اصلاح ساختاری، چرخش نقدینگی به سمت تولید ملی خواهد بود	۰/۲۳۳	۲
۵	اجرای طرح جامع مالیاتی و یکپارچه سازی کلیه اطلاعات مالی و شفاف سازی بر بستر دولت الکترونیک به منظور مقابله با فرار مالیاتی و وابستگی به درآمد نفتی	۰/۲۸۵	۱
۶	دریافت مالیات از سود سپرده‌های بانکی به منظور کنترل نقدینگی و سوق دادن نقدینگی به سمت تولید	۰/۰۶۰	۷
۷	استفاده از پتانسیل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی و ایجاد سازوکار درآمدزایی این مناطق بر اساس میزان تولید، صادرات و انتقال فناوری	۰/۰۸۹	۵
	نرخ ناسازگاری	۰/۰۴	

منبع: (براساس یافته‌های تحقیق)

اولویت‌بندی مؤلفه‌های اصلاح بودجه و نظام اداری

در راستای بررسی برآورد وزن معیارهای مؤثر اقتصاد مقاومتی در جهت ارتقای امنیت ملی کشور، برای شاخص «نقش پالایش قوانین موجود و وضع مقررات جدید با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، ۶ مولفه در نظر گرفته شد. همان‌طور که در جدول (۹) قابل مشاهده است. نرخ ناسازگاری ۰/۰۲ بوده و در دامنه مجاز قرار دارد. بر اساس اولویت‌بندی مؤلفه‌ها، «قطع وابستگی بودجه به نفت از طریق افزایش سالانه سهم صندوق توسعه ملی از منابع حاصل از صادرات نفت و گاز تا قطع وابستگی بودجه به نفت به منظور مقاومت اقتصاد کشور در مقابل تحریم‌ها» با وزن ۰/۴۱۰ دارای مهم‌ترین نقش از دید نخبگان فعال در حوزه اقتصاد مقاومتی است. در همین راستا «استقرار مدل بودجه‌ریزی عملیاتی به‌جای بودجه‌ریزی برنامه‌ای و سنتی برای ارتقای بهره‌وری» با وزن ۰/۲۰۱ در جایگاه دوم، «صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور با تأکید بر تحول اساسی در ساختارها، منطقی‌سازی اندازه‌ی دولت و حذف دستگاه‌های موازی و غیر ضرور و هزینه‌های زاید» با وزن ۰/۱۷۹ در جایگاه سوم، قرار دارد.

جدول ۹: شاخص ششم، اصلاح بودجه و نظام اداری

ردیف	فعالیت	وزن محاسباتی	رتبه
۱	استقرار مدل بودجه‌ریزی عملیاتی به‌جای بودجه‌ریزی برنامه‌ای و سنتی برای ارتقای بهره‌وری	۰/۲۰۱	۲
۲	قطع وابستگی بودجه به نفت از طریق افزایش سالانه سهم صندوق توسعه ملی از منابع حاصل از صادرات نفت و گاز تا قطع وابستگی بودجه به نفت به منظور مقاومت اقتصاد کشور در مقابل تحریم‌ها	۰/۴۱۰	۱
۳	ارائه بودجه به‌صورت شفاف برای جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا و افزایش نظارت عمومی	۰/۰۴۴	۶
۴	کاهش بودجه جاری و سرمایه‌گذاری در زیربنای راه‌آهن، جاده‌ها و بنادر و...	۰/۰۹۵	۵
۵	صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور با تأکید بر تحول اساسی در ساختارها، منطقی‌سازی اندازه‌ی دولت و حذف دستگاه‌های موازی و غیر ضرور و هزینه‌های زاید	۰/۱۷۹	۳
۶	استقرار کامل دولت الکترونیک به منظور مقابله با فساد اداری، ارتقای بهره‌وری و افزایش رضایت عمومی	۰/۱۰۱	۴
نرخ ناسازگاری		۰/۰۲	

منبع: (براساس یافته‌های تحقیق)

نتیجه‌گیری

نظام استکبار جهانی و در رأس آن آمریکا با ظهور انقلاب اسلامی ایران در خاورمیانه، به شدت احساس خطر کردند و جهت براندازی آن، با تمام قوا دست به اقداماتی از جمله تهاجم نظامی، تحریم‌های اقتصادی زدند. از میان این اقدامات، تحریم‌های یک‌جانبه و چندجانبه‌ی اقتصادی، به بهانه‌های واهی و متعدد از جمله برنامه هسته‌ای، حقوق بشر و تروریسم، بیش از همه به کار گرفته شد. رهبر معظم انقلاب برای مقابله و بی‌اثر کردن تحریم‌های مزبور طرحی متناسب با وضعیت اقتصادی کشور ارائه نمودند، که هم در برابر فشارهای بین‌المللی ایستادگی نماید و هم نقشه راهی برای توسعه آینده کشور باشد.

اقتصاد مقاومتی یک بحث استراتژیک است که در کشورهایی که دارای اهداف بلندمدت هستند و روحیه استقلال در بطن سیاست داخلی و خارجی آنها جاری است، مطرح است. با توجه به شرایط کنونی کشور و تروریسم اقتصادی کشورهای سلطه‌گر، بیش از پیش، ضرورت توجه و عنایت به شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در کشور احساس می‌شود چراکه این سیاست ضمن ارتقای امنیت ملی و ایجاد راه‌حلی در راستای پیشبرد اهداف توسعه اقتصادی، با تقویت نظام ارزآوری، زمینه ایجاد اشتغال را نیز در اولویت و اهمیتی ویژه قرار خواهد داد. بدیهی است مقابله با تهدیدات و ایجاد ثبات امنیتی در کشور، صرفاً با قدرت سخت و قوه‌ی قهریه امکان‌پذیر نیست. داشتن اقتصاد قوی، مقاوم و پایدار برای تحقق اهداف امنیت ملی کشور ضروری است و از آنجا که امنیت ملی و اقتصاد مقاومتی رابطه تنگاتنگی با هم دارند، تحقق اهداف امنیت ملی بدون نظام اقتصاد مقاومتی ابتر خواهد بود. به تعبیر رهبر معظم انقلاب: «راهکار اصلی در برابر فشارهای بین‌المللی اقتصاد مقاومتی است یعنی اقتصادی که همراه با مقاومت در مقابل کارشکنی و خبثت دشمن باشد».

بر اساس مطالعات و بررسی‌های صورت گرفته، می‌توان گفت که اقتصاد مقاومتی دارای ابعاد و مفاهیم گسترده‌ای بوده و نیز می‌توان بر اساس دیدگاه‌های مختلف، شاخص‌های متفاوتی را به‌عنوان شاخص و معیار اثرگذاری بر امنیت ملی تعریف کرد. اما شش شاخص و معیار اصلی و مهم احصا شده در این پژوهش عبارت‌اند از: ۱. شفاف‌سازی و سالم‌سازی اقتصاد کشور؛ ۲. اقدامات رسانه‌ای برای تبدیل مسئله اقتصاد مقاومتی به گفتمان ملی؛ ۳. مردمی کردن اقتصاد کشور؛ ۴. پالایش قوانین موجود و وضع مقررات جدید با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی؛ ۵. اصلاح بودجه و نظام اداری کشور در راستای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی؛ ۶. اصلاح رویه‌ها و مقررات بانکی، مالیاتی، گمرک و... همان‌طور که نتایج نشان داده شاخص‌های مؤثر اقتصاد مقاومتی در جهت تقویت و ارتقای امنیت ملی کشور به شرح زیر احصا و استخراج گردید:

۱. «شفاف‌سازی و سالم‌سازی اقتصاد کشور» با وزن ۰/۲۹۰ دارای مهم‌ترین نقش از دید نخبگان فعال در حوزه اقتصاد مقاومتی بود.
۲. «اقدامات رسانه‌ای برای تبدیل مسئله اقتصاد مقاومتی به گفتمان فراگیر و ملی» با وزن ۰/۲۱۰، از دید نخبگان فعال در حوزه اقتصاد مقاومتی، مهم‌ترین شاخص بود.
۳. «مردمی کردن اقتصاد کشور» ۰/۱۸۰ از وزن را در بین شاخص‌ها داشت.

۴. «پالایش قوانین موجود و وضع مقررات جدید با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» ۰/۱۴۰ از وزن را در بین شاخص‌ها داشت.
۵. «اصلاح بودجه و نظام اداری کشور در راستای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» با وزن ۰/۱۱۰ در جایگاه پنجم قرار گرفته است.
۶. «اصلاح رویه‌ها و مقررات بانکی، مالیاتی، گمرک و... با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» با وزن ۰/۰۸۰ در جایگاه ششم قرار دارد.
- مهم‌ترین مؤلفه‌های شش شاخص یاد شده به ترتیب شامل موارد زیر است:
۱. «شفاف سازی درآمدها و هزینه‌های دولتی برای آحاد جامعه» با وزن ۰/۳۵۰
  ۲. «توصیف، تشریح و تبیین اقتصاد مقاومتی در برنامه‌ها متناسب با گروه‌های مخاطبان و تبدیل آن به گفت‌وگو ملی و مطالبه عموم جامعه» با وزن ۰/۳۱۰
  ۳. «سهام اشتغال بخش خصوصی از کل اقتصاد کشور» با وزن ۰/۳۲۰
  ۴. «وضع قوانین جدید با نگاه به درون و با رویکرد پیشسازی اقتصاد دانش بنیان و ساماندهی نظام ملی نوآوری و نواندیشی» با وزن ۰/۳۷۰
  ۵. «قطع وابستگی بودجه به نفت از طریق افزایش سالانه سهم صندوق توسعه ملی از منابع حاصل از صادرات نفت و گاز تا قطع وابستگی بودجه به نفت به منظور مقاومت اقتصاد کشور در مقابل تحریم‌ها» با وزن ۰/۴۱۰
  ۶. «اجرای طرح جامع مالیاتی و یکپارچه‌سازی کلیه اطلاعات مالی و شفاف‌سازی بر بستر دولت الکترونیک به منظور مقابله با فرار مالیاتی و وابستگی به درآمد نفتی» با وزن ۰/۲۸۵

References

- Abdullah Khani, Ali (2003), Theories of Security Introduction to Planning National Doctoral Security, Tehran: Abrar Contemporary Cultural Institute of Tehran.
- Azizi, Mohsen; et al (2018), Strategic role of economic security indicators in strengthening national security (Case study: The role of economic border guards of the Islamic Republic of Iran), Afaq Security Quarterly, No. 39, summer: 39-66.
- Basiri, Mohammad (2000), Developments in the Concept of National Security, Political-Economic Information, No. 21: 84-69.
- Buzan, Barry; Wæver, Ole; & De Wilde, J (1998), *Security: a new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Buzan, Barry; Wæver, Ole; & De Wilde, J (1998), *Security: a new framework for analysis*, Lynne Rienner Publishers.
- Droudian, Mohammad (2000), A Journey in the Iran-Iraq War, Beginning to the End

(Analytical Hall): A Study of the Political-Military Events of the War from the Iraq War to the Ceasefire, Tehran: War Studies and Research Center Publications.

- Ezzati, Morteza; Dehghan, Mohammad Ali (2008), Economic Security in Iran, Tehran: Islamic Consultative Assembly, Research Center.
- Imam Gholi, Yaser (2015), ISIS and Iran's Security Based on the Copenhagen School, Strategic Policy Research, No. 18: 123-141.
- Khamenei, Seyyed Ali "Modzaleh" (2018), Statements in the gathering of pilgrims to the holy shrine of Razavi, 1/1/1397.
- Khoda Rahmi, Behrooz (2012), Resistance Economy means Oil-Free Economy, Capital Market, No. 33.
- Mandel, Robert (2009), The Variable Face of National Security, Translated by Strategic Studies Research Institute, Strategic Studies Research Institute, Tehran.
- Milani, Jamil (2015), Resistance Economy and National Self-Confidence, Opportunities and Challenges of Its Realization, Economic Journal, 5-22.
- Mohseni Zenozi, Seyed Jamaluddin and Sadeghvand, Behzad (2017), The effect of selected indicators of resistance economy on Iran's economic growth, Islamic Economics, Fourteenth Fall Year No. 67: 63-39.
- Rabiee, Ali (1999), National Security Studies, Tehran, Office of Political and International Studies.
- Rudari, Soheil and Ghasemi, Hamidreza (2017), The role of non-oil exports in the realization of a resilient economy within the framework of the Sixth Development Plan, Secretariat of the specialized commissions of assemblies and councils of the Iranian Chamber of Commerce, Export Development Commission.
- Seif, Allah Morad and Hafezieh, Ali Akbar (2013), International Trade Strategies for the Resistance Economy of the Islamic Republic of Iran, Basij Strategic Studies, Volume 16, Fall: 216-184.
- Shabani, Ahmad and Sobhani Sabet, Seyed Ali (2017), Investigating the effect of declining oil revenues on imports of intermediate goods; Results for Resistance Economics, Islamic Economics Studies, Year 9 of Spring and Summer No. 2 (18): 148-117.
- Shamsi, Javad (2017), Resistance Economics and National Security of the Islamic Republic of Iran, M.Sc. Thesis, Mazandaran University.
- Shirvi, Abdolhossein and Khodaparast, Nasser (2019), Resistance Economics and Sustainable Development: Similarities and Differences, Public Law Studies, University of Tehran, Vol 49, No 1: 249-270.
- Torabzadeh Jahromi, Mohammad Sadegh et al. (2013), A Study of the Dimensions and Components of the Resistance Economy of the Islamic Republic of Iran in the Thought of Ayatollah Khamenei, Quarterly Journal of Islamic Revolution Studies, No. 32: 46-31.
- Zirak, Masoumeh (2015), Pathology of Risk of Iranian Economy Based on General Policies of Resistance Economy, Economic Journal, December 6, No. 9 and No. 10: 76-47.